

БИБЛИОТЕЧКА ГРАЂА У АРХИВУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

САЖЕТАК: У раду се представља библиотечка грађа Архива Срба у Хрватској. Говори се о библиотеци овога архива као специјалној библиотеци научног типа и о монографијама и периодици коју ова библиотека посједује. Такође се указује на то да овакве грађе има и у фондовима и збиркама похрањеним у Архиву Срба у Хрватској, а посебно се анализира Збирка сепарата снимљених у Националној и свеучилишној књижници у Загребу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Архив Срба у Хрватској, библиотека, библиотечка грађа, збирке.

Увод

Национално питање, тј. равноправност нација и националних мањина под геслом братства и јединства, било је једно од приоритета нових југословенских социјалистичких власти у првим годинама након Другог свјетског рата. У Хрватској је то било посебно изражено због усташких злочина над Србима. Због тога је Србима дат статус конститутивног народа у тадашњој Народној Републици (доцније Социјалистичкој Републици) Хрватској. То је подразумевало и оснивање и дјеловање српских културних установа. Прва таква установа, и на неки начин кровна, било је Српско културно друштво „Просвјета“, основано већ 18. новембра 1944. на скупштини у Глини,¹ а угашено политичком одлуком, и то најприје тако што су се током 1971. и 1972. пододбори самоукидали, док је коначно и формално СКД „Просвјета“ престала да постоји 1980. године.

¹ *Вјештом вијани: сјоменица Српској културној друштва „Просвјета“*, уредник Станко Копаћ (Загреб: Главни одбор Српског културног друштва „Просвјета“, 1971), 13–51.

Од 4. јануара 1948. у оквиру СКД „Просвјета” дјеловала је Централна библиотека, која је расформирана 1953, а грађа је предата другим институцијама: Музеју Срба у Хрватској, Националној и свеучилишној књијници, те Књијници Југословенске академије знаности и умјетности. Године 1946, ради заштите и класификације спасених умјетничких и богослужбених предмета из православних цркава и манастира, основан је Музеј Срба у Хрватској, замишљен као „дијелом умјетнички, а дијелом историјски”.² У почетку није био сасвим јасан његов статус, па је 1948. претворен у Одјел Повијесног музеја Хрватске, да би самостална установа поново постао 1952. и дјеловао до 1963, када је изнова припојен Повијесном музеју Хрватске и тако егзистирао – боље рећи таворио – до 1985, када је и као одјељење Повијесног музеја укинут, са образложењем да је највећи дио музејске грађе враћен Српској православној цркви. Судбину Централне библиотеке СКД „Просвјета” подијелила је још једна културна институција у окриљу овога друштва – Архив Срба у Хрватској. Тек утемељен и заправо у свом зачетку (идеја о оснивању овог архива прихваћена је 1949), 1953. је расформиран, а највећи дио грађе предат Музеју Срба у Хрватској, да би онда подијелила судбину музејских артефаката и била у највећој мјери распарчана. Нарочито много докумената и књига (посебно писаних ћирилицом) нестало је у ратном вихору 1991–1995. и непосредно након њега, а оно што је преостало биће језгро наново основаних културних институција Срба у Хрватској.

Архив Срба у Хрватској

Шеснаестог фебруара 1993, обновљено је Српско културно друштво „Просвјета”, које је након 1995. наставило да ради на његовању културноисторијске баштине Срба у Хрватској, те организовању умјетничког, књијжевног, културног и научноистраживачког рада. Године 1996. обновљена је и Централна библиотека СКД „Просвјета”. Томе је с почетка овога вијека услиједила и обнова, тј. поновно оснивање Архива Срба у Хрватској.

Архив Срба у Хрватској основан је 1. новембра 2006. године. Основало га је Српско народно вијеће уз помоћ Српског културног друштва „Просвјета”. Циљ ове институције јесте да се прикупи што више докумената значајних за историју Срба у Хрватској. Стога највећи дио грађе архива чини тзв. посебна грађа, тј. снимљена документа из Хрватског државног архива и других

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
2,
год.
2024.

² Andrej Vujnović, *Muzej Srba u Hrvatskoj: studija slučaja* (Zagreb: SKD „Prosvjeta”, 2021), 19.

архива у Хрватској, као и новински чланци снимљени у Националној и свеучилишној библиотеци. С временом, организовано је и систематско прикупљање документарне и мемоарске грађе из разних дијелова Хрватске, те преузимање материјала од институција које су га из различитих разлога одбациле, или оних које су престале са радом. Посебно вриједан дио грађе представљају личне збирке и фондови, углавном добијени као поклон или легат од сродника и насљедника власника фондова. Међу најзначајнијима су оставштине вајара Војина Бакића (1915–1992), револуционара и политичара Адама Дупала (1923–2014), историчара Славка Голдштајна (1928–2017),³ историчара умјетности Ервина Ператонера (1917–1996),⁴ фолклористе и културног историчара Дивне Зечевић (1937–2006), глумца Пере Квргића (1927–2020), научника Милојка Вуцелића (1930–2012). Приликом овог теренског рада одступало се од неких архивистичких начела, полазећи од чињенице да Архив Срба у Хрватској треба бити централна документалистичка институција за проучавање савремене историје српског народа на подручју Хрватске, али и дијелова Босне и Херцеговине и Србије који су за вријеме Другог свјетског рата били у саставу Независне државе Хрватске.

Архив Срба у Хрватској прикупља повеље, исправе, даровнице и остала документа везана за досељавање Срба, успостављање и дјеловање црквених општина, као и српских организација и установа на територији Хрватске. Грађа из Другог свјетског рата обухвата документа о прогону Срба, покатоличавању, концентрационим логорима, ратним злочинима, рушењу цркава и манастира, устанку и учешћу Срба у Народноослободилачкој борби. На то раздобље односе се збирке снимљених докумената из хрватских архива. Сем тога, овај архив прикупља и грађу везану за страдање Срба у Хрватској у рату 1991–1995, те српску споменичку баштину уопште.

Архив Срба у Хрватској израдио је и дигитални архив, тј. информациони систем са базом података и корисничким програмским алатима који омогућује ефикаснију организацију, чување и претраживање садржаја. Постоји седам база података: за грађу о културноисторијским споменицима, грађу о страдалима и несталима у рату 1991–1995, за фотографије, аудио-записе у дигиталном

³ О заоставштини Славка Голдштајна у Архиву Срба у Хрватској видјети: Boris Pavelić, „Neobjavljeni rukopisi Slavka Goldsteina u Arhivu Srba u Hrvatskoj”, *Tragovi* God. 6, br. 2 (2023): 151–171.

⁴ О овој заоставштини, поводом полемике Ервина Ператонера и Светозара Петровића, видјети: Predrag Brebanović, „Arhiv Srba u Hrvatskoj i zaostavština Ervina Peratonera”, *Зборник радова. [Књ.] 5, Архиви – прошлости која ираје = Collection of Papers. [Book] 5, Archives – the past that last* (Београд: Архивистичко друштво Србије; Нови Сад: Архив Војводине, 2022), 50–65.

формату, видео-записе у дигиталном формату, скениране документе и скениране новинске чланке. Посебан дио дигиталног архива чине изворни електронски документи сваковрсне провенијенције.

Библиотека Архива Срба у Хрватској

Централна библиотека Срба у Хрватској, при СКД „Просвјета”, јесте средишња установа културе српског народа у Хрватској. Обнављана у посљедње двије деценије под тешким условима, посједује 23.000 публикација (године 1953, када је угашена, имала је преко 40.000 публикација).

Но, са обновом Архива Срба у Хрватској указала се потреба за стварањем посебне архивске библиотеке. Централна библиотека Срба у Хрватској, иако са великим бројем публикација које се тичу Срба на подручју данашње Хрватске и уопште српско-хрватских односа, посједује и другу, веома разноврсну, монографску и периодичну грађу. Библиотека Архива Срба у Хрватској, пак, фокусирана је на књиге, брошуре и периодику која прати структуру архивске грађе и тичу се прије свега културе, науке и умјетности Срба у Хрватској, као и њихове политичке и економске историје.⁵

Прикупљање публикација почело је од самог оснивања Архива Срба у Хрватској. Та обавеза прецизно је дефинисана и у *Статути Архива Срба у Хрватској*, гдје као задатак стоји „прикупљање књижничког фонда за библиотеку Архива Срба у Хрватској”.⁶ Дакле, несумњиво је да је оснивање ове специјалне библиотеке било планирано од почетка рада овог архива. Највећи дио грађе прикупљен је путем поклона и легата.⁷ Остала грађа, прије свега, јесте научног карактера и намијењена је истраживачима – историчарима, књижевним историчарима, социолозима, политиколозима, правницима, па тако књиге из тих области предњаче по броју. Иако се већина публикација односи на историју Срба у Хрватској, јасно је да се циљано морају прикупљати и публикације које се тичу политичке и културне историје бивше Југославије и Балкана, нарочито у периоду од 1918. године до данас. Стога је грађа, осим по областима, подијељена и по периодима: Краљевина Југославија, Други

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

⁵ О архивској библиотеци као специјалној библиотеци научног типа видјети: Богдан Лекић, *Архивистика* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 254–255; Бојан Ђорђевић, *Архивистички њомовник* (Београд: Филолошки факултет, 2010), 18–19.

⁶ *Arhiv Srba u Hrvatskoj, Tekuća arhiva, Statut Arhiva Srba u Hrvatskoj*.

⁷ „Архив нема потребе да утиче на структуру поклона и завештања библиотечног материјала. Он ту треба да одигра улогу селектора и задржи онај материјал који је значајан за архив.” Богдан Лекић, *Архивистика* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 255.

бр.
2,
год.
2024.

свјетски рат, Социјалистичка Федеративна Република Југославија, грађански рат 1991–1995, савремена историја. Поред њих, пошто је у питању архивска библиотека, у њој се налазе и публикације из области архивистике и помоћних историјских наука.

Периодичне публикације подијељене су у двије групе. У првој су научни часописи из различитих области (историја, право, социологија, филозофија, књижевна историја) и они се прикупљају ретроактивно, углавном прикупљањем из других библиотека и снимањем (ако је ријеч о часописима који су престали да излазе прије оснивања Архива Срба у Хрватској), или текућом набавком. Другу групу чине новине и часописи, како српске заједнице у Хрватској (*Новости*, *Просвјета*, *Летњопис СКД „Просвјета“*), тако и значајни листови који су се издавали или се издају у Хрватској и Србији (*Вјесник*, *Данас*, *Јуџарњи лист*, *Полићика*, *Борба*), те локалне новине из хрватских области у којима живи српска заједница (*Извор*, *Наш њас*, *Бијела њчела*, *Иденџиџеџи*).

За грађу у библиотеци Архива Срба у Хрватској израђено је више каталога: каталог наслова („Абецедни преглед наслова“), ауторски каталог („Особе“), класификациони каталог УДК („Стручне скупине“), каталог по издавачким цјелинама и областима („Накладничке цјелине“), као и предметни каталог („Кључне ријечи“). Каталогзи су доступни и у електронском облику и сваки од њих може се претраживати, при чему се као резултат претраживања добијају потпуни библиографски подаци. Каталог наслова свједочи да тренутно библиотека Архива Срба у Хрватској посједује 3850 наслова монографских и серијских публикација. Критеријуми за претраживање су аутор, наслов, издавач, година издања, мјесто издања, издавачка цјелина, ID, инвентарски број, ISBN, UDK, сигнатура, предметна одредница, ID жанра. Посебно значајан и детаљно урађен предметни каталог омогућава прецизно претраживање и јасна упутства за налажење одговарајуће библиотечке грађе о одређеној области, питању или личности. Урађене су и хронолошке предметне одреднице, најприје опште, а затим и одређених раздобља или година значајних за историју Срба у Хрватској.

Потом слиједи више од 1700 предметних одредница које знатно олакшавају рад истраживачима и другим корисницима библиотеке.

Електронски каталог⁸ омогућава разврставање грађе по годинама издања. Најстарија књига у фонду Библиотеке Архива Срба у Хрватској потиче из 1761. године. Ријеч је о књизи Јохана Лорен-

⁸ Каталог је доступан онлајн: <https://library.foi.hr/lib/index.php?B=1&H=&E=E1351&pit=&lang=it&lang=hr>.

ца Мошајма у редактури Јохана Петра Милера *Institutviones historiae christianae*, која је у ствари редиговано и дорађено издање чувеног Калвиновог дјела које представља један од стубова протестантске религије. Осим тога, библиотека посједује још 58 монографских и периодичних наслова из деветнаестог вијека.

Посебан одјељак библиотеке чини хемеротека, са близу осам хиљада дигитализованих чланака из више од двије стотине новина и часописа. Сви чланци односе се на српски народ у Хрватској и историју Срба у тој земљи.

Библиотечка грађа у фондовима и збиркама Архива Срба у Хрватској

Ништа мање значајна од оне у библиотеци Архива Срба у Хрватској није библиотечка грађа сачувана у фондовима и збиркама самога Архива. Монографске публикације и периодици у архивским цјелинама представљају њихов саставни дио. Тако се у личном фонду (фонд се чува у петнаест кутија) пјесникиње, књижевне историчарке и етнолога Дивне Зечевић, која је радила у Музеју Срба у Хрватској, а потом у загребачком Институту за етнологију и фолклористику, поред докумената везаних за њен живот и рад (лична и службена документа, преписка, књижевни и научни рукописи), налази и њена лична библиотека, углавном са књижевним дјелима као и литературом (монографском и периодичном) из области етнологије и фолклористике.

У три кутије са 147 фасцикли, које чине лични фонд Ервина Ператонера, филозофа и историчара умјетности и дугогодишњег уредника Трећег програма Радио Загреба, налази се велики број књига и часописа те новинских исјечака из области социологије, филозофије, као и политичке теорије.⁹

Изузетно богату периодичну и монографску грађу о извиђачима и извиђаштву као специфичном феномену социјалистичке Југославије можемо наћи у Фонду Борне Шульца, активисте из Осијека који је и сам имао активну улогу у Савезу извиђача, те писао запажене студије о историји скаутског, па потом извиђачког покрета у Хрватској и Југославији.

У збирци прослављеног глумца Пере Квргића, осим фотографија, налази се богата периодична грађа која се тиче позоришта (позоришне новине и часописи из цијеле бивше Југославије), али и на стотине снимљених или исјечака чланака из југословенских и

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
2,
год.
2024.

⁹ О самом фонду више: Predrag Brebanović, „Arhiv Srba u Hrvatskoj i zaostavština Ervina Peratonera”, str. 58–60.

страних часописа. Уосталом, и сам Квргић је писао есеје и студије о глумачкој умјетности и позоришту.

Осим у овим личним фондовима и збиркама, библиотечка грађа чува се и у другим фондовима. Дјелимично је има у фонду Српског културног друштва „Просвјета”, посебно редакције „Просвјетиних” издања (то је углавном периодика), али је по значају сигурно највриједнија она која се чува у фонду снимљене грађе Хрватског повијесног музеја. Наиме, овдје се налазе дигитализовани сви српски часописи на подручју Хрватске, Славоније и Далмације који су излазили до 1918. године. То овај фонд чини изузетно драгоцјеним за све истраживаче овога периода српске, па и хрватске историје.

Посебан случај представља Збирка сепарата која се под сигнатуром 3.3.3.22 чува у Архиву Срба у Хрватској. Само коју годину након установљавања овог архива, тадашњи руководилац Филип Шкиљан иницирао је снимање грађе из фондова Националне и свучилишне књижнице у Загребу. Ријеч је о грађи везаној за Србе у Хрватској. Снимање је вршено циљано и са јасним планом. Од тих снимака радова из стручних и научних часописа, али и дијелова монографија, настала је збирка сепарата (посебних отисака). Тако су на једном мјесту обједињени сви радови писани о политичком, културном и сваком другом аспекту историје Срба у Хрватској, као и о њиховим културноисторијским споменицима. Уз материјал који је везан за историју Срба, у Збирци сепарата налазе се и чланци и студије о већинском становништву уколико су у питању везе са српском културом. Тако су ту похрањени и радови на археолошке теме (локалитети који се налазе на подручју насеља која су била или су и данас настањена српским становништвом) као и чланци и студије везани за културноисторијску баштину хрватскога народа у областима гдје су живјели и Срби. У овом случају није увијек било могуће да се географске зоне поклапају са онима које су обухваћене већином сепарата, па је грађа смјештана у кутије према инвентарним бројевима.

Збирка сепарата формирана је управо по архивистичким начелима за комплетирање грађе, по областима и подручјима на којима су Срби чинили већину или знатан проценат становништва. Сав материјал је прецизно заведен, пописан и уређен. Сигнатуру чини ознака архива, ознака да је ријеч о сепаратима и инвентарни број (нпр. АСХ/С 1/08). Збирку чини 792 сепарата који су смјештени у укупно двадесет пет кутија. Но, самих чланака је, заправо, више, јер се у неколико случајева ради о адлигатима. Тако, рецимо, под сигнатуром АСХ/С 224/09 налазе се три увезана сепарата: Фрањо

Хорватић, *Усташки злочини и терор у Копривници и околици 1944. и 1945. године*, Јово Ројчевић, *Ридњак је живио за Калник*; Крешимир Шаламон, *Из повијести ђурђевачког старог града*. Највећи број сепаратних цјелина формиран је на основу географских одредница:

Далмација: АСХ/С 1/08 – АСХ/С 18/08; АСХ/С 358/08

Лика: АСХ/С 19/08 – АСХ/С 39/08; АСХ/С 307/08 – АСХ/С 315/08
АСХ/С 558/09 – АСХ/С 559/09

Лика, Горски Котар, Кордун, Банија: АСХ/С 40/08 – АСХ/С 67/08

Горски Котар: АСХ/С 726/10 – АСХ/С 750/10

Банија, Истра, Источна Славонија: АСХ/С 68/08 – АСХ/С 90/08

Банија: АСХ/С 632/10 – АСХ/С 661/10

Западна и Источна Славонија: АСХ/С 91/08 – АСХ/С 116/08

Западна Славонија: АСХ/С 117/08 – АСХ/С 162/08; АСХ/С 359/09 –
АСХ/С 394/09; АСХ/С 425/09 – АСХ/С 461/09;
АСХ/С 597/10 – АСХ/С 620/10; АСХ/С 692/10
– АСХ/С 725/10

Источна Славонија: АСХ/С 621/10 – АСХ/С 631/10

Подравина: АСХ/С 163/08 – АСХ/С 224/08; АСХ/С 224/09 – АСХ/С
224/25/09

Мославина: АСХ/С 225/08 – АСХ/С 260/08

Билогора: АСХ/С 261/08 – АСХ/С 270/08

Сисак: АСХ/С 395/09 – АСХ/С 424/09

Карловац: АСХ/С 462/09 – АСХ/С 495/09

Славонија и Барања: АСХ/С 539/09 – АСХ/С 557/09

Сјеверозападна Хрватска: АСХ/С 662/10 – АСХ/С 691/10

Бјеловар: АСХ/С 779/10 – АСХ/С 790/10

Осим географских одредница, као логички контекст формирања одређене сепаратне цјелине појављују се и личности (под скупном ознаком, али и сепарати о Петру Прерадовићу) те хрватска историја и етнологија:

Повијест Хрватске: АСХ/С 271/08 – АСХ/С 306/08; АСХ/С 496/09 –
АСХ/С 538/09

Знаменити Срби из Хрватске: АСХ/С 316/08 – АСХ/С 337/08

Петар Прерадовић: АСХ/С 338/08 – АСХ/С 357/08

Хрватска етнологија: АСХ/С 560/10 – АСХ/С 596/10

Хрватска етнологија и повијест: АСХ/С 764/10 – АСХ/С 778/10

Извјестан број сепарата није могао бити увршћен ни у једну од ових група (АСХ/С 751/10 – АСХ/С 763/10; АСХ/С 791/10 – АСХ/С 792/10), те се налазе у посебној кутији.

Премда овакво груписање и завођење сепарата одговара архивистичким принципима, оно помало отежава сналажење истраживачима. У архивском каталогу стоје, наиме, сигнатуре и називи сепаратних цјелина, али се претрага мора вршити детаљним проласком кроз цијели каталог. Стога би било неопходно урадити и други каталог, по библиотечким принципима, и то прије свега ауторски, што би омогућило лакшу претрагу, а и израду електронског каталога по угледу на онај који посједује Библиотека Архива Срба у Хрватској. Такође би нужно било, уз наслове, навести и библиографске одреднице часописа или монографија којима ови чланци и студије припадају, што је до сада учињено тек за неколико десетина сепарата.

* * * * *

Архив Срба у Хрватској изузетно је драгоцен извор документарне грађе о политичкој, демографској и културној историји српскога становништва за посљедња два и по вијека на просторима данашње Републике Хрватске. Брижљиво прикупљана, ова грађа данас омогућује дубља и свестранија истраживања. Као што смо показали, Архив Срба у Хрватској посједује драгоцену библиотечку грађу која је значајан историјски извор. Број и значај публикација указују на то да библиотечка грађа Архива Срба у Хрватској представља веома вриједну српску културну баштину. Осим тога, библиотечка грађа непрестано се обогаћује циљаном, осмишљеном набавком како за библиотеку овог архива, тако и као дио документалистичке грађе у фондовима и збиркама. У даљем раду ове важне културне институције за историју Срба у Хрватској морају се узети у обзир и монографске и периодичне публикације које, системски сакупљане и похрањене те класификоване и библиографски описане, представљају и историјски извор и грађу од великог културног значаја.

Literatura:

1. Arhiv Srba u Hrvatskoj, Tekuća arhiva, *Statut Arhiva Srba u Hrvatskoj*.
2. Brebanović, Predrag. „Arhiv Srba u Hrvatskoj i zaostavština Ervina Peratonera”. U [V] Međunarodno arhivističko savetovanje Arhivska građa u teoriji i praksi, Novi Sad, 6–8. oktobar 2021, Novi Sad = [5th] International Archival Conference Archival Materials in Theory and Practice, 6–8th October 2021, *Zbornik radova. [Knj.] 5, Arhivi – prošlost koja traje = Collection of Papers. [Book] 5, Archives – the past that last*, 50–65. Beograd: Arhivističko društvo Srbije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine, 2022.
3. *Vjetrom vijani: spomenica Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”*, urednik Stanko Korać. Zagreb: Glavni odbor Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”, 1971. (na ćirilici)
4. Vujnović, Andrej. *Muzej Srba u Hrvatskoj: studija slučaja*. Zagreb: SKD „Prosvjeta”, 2021.
5. Đorđević, Bojan. *Arhivistički pojmovnik*. Beograd: Filološki fakultet, 2010. (na ćirilici)
6. Lekić, Bogdan. *Arhivistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006. (na ćirilici)
7. Pavelić, Boris. „Neobjavljeni rukopisi Slavka Goldsteina u Arhivu Srba u Hrvatskoj”. *Tragovi* God. 6, br. 2 (2023): 151–171.

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
2,
год.
2024.

Blagoja Đukić
Eparchy of Slavonia
University of Belgrade, Faculty of Philology
blagojadj@gmail.com

LIBRARY MATERIAL IN THE ARCHIVE OF SERBS IN CROATIA

SUMMARY: The Archive of Serbs in Croatia was re-established on November 1, 2006, by the Serbian National Council. The largest part of the archives consists of special materials—recorded documents from the Croatian State Archive and other Croatian archives, and newspaper articles recorded in the National and University Library. With the re-establishment of the Archive of the Serbs in Croatia, the need for the creation of a special archival library emerged. The Library of the Archive of the Serbs in Croatia keeps books, brochures, and magazines that follow the structure of the archival material and are primarily about the culture, art, and science of the Serbs in Croatia. Gifts, donations, and legacies make up the largest part of that material. The material is primarily scientific and is intended for researchers. Library materials are also part of the Archives of Serbs in Croatia collection. Monographs, newspapers, and magazines represent an integral part of the archival units. The collection of offprints represents a special unit formed according to archival principles, concerning the areas where the Serbs in Croatia were the majority. The collection contains 792 offprints placed in 25 boxes. The number and importance of publications within the library collection of the Archive of Serbs in Croatia indicate that it is an important cultural heritage.

KEYWORDS: Archive of Serbs in Croatia, library, library material, collections.

Примљено: 1. септембра 2024.
Прихваћено: 28. септембра 2024.